

På väg mot en hållbar definition av tema

Textuell betydelse och funktion i svenskan

Johanna Salomonsson
Linnéuniversitetet

1 Inledning

Tema och rema kan bestämmas utifrån *positionsprincipen*, *informationsprincipen* och *innebördsprincipen* (Titarenko, 2022). Inom den systemisk-funktionella grammatiken (SFG) innebär *Tema* det *experientiella* satsled (Process, Deltagare eller Omständighet) som står allra först (positionsprincipen) och som skapar en utgångspunkt för satsen (Halliday & Matthiessen, 2014). Det som följer efter temat motsvarar satsens *rema*. I andra textlingvistiska inriktningar definieras tema snarare som given, känd information och rema som ny information (informationsprincipen). SFG gör alltså en distinktion mellan tema/rema å ena sidan, och informationsstruktur å andra sidan. Därför måste inte temat sammanfalla med känd information, även om så ofta är fallet (O’Grady, 2017). Teleman et al. (1999, Bd. 1, s. 231) definierar i stället tema som det som satsen handlar om (innebördsprincipen).

SFG betraktar språk och grammatik som val utifrån grammatiska system i samverkan och inte som en uppsättning regler. Detta funktionella perspektiv utgår ifrån hur språkets betydelsepotential kan realiseras genom text och tal. Ett funktionellt perspektiv på tema korrelerar till stor del med innebördsprincipen, genom att tema kan förstås som *instantiering* av språkets potential att realisera textuell betydelse, dvs. det som satsen handlar om (Halliday & Matthiessen, 2014). I ett V2-språk som svenskan är det problematiskt att identifiera tema utifrån positionsprincipen när hela matrissatsen inleds med exempelvis en bunden sats (1) eller en inter-

personell adjunkt (2), eftersom det första experienciella satsledet då följer efter finitet:

- (1) *Även om vi inte har tid* så måste vi städa klart bilen.
- (2) *Tyvärr* hinner jag inte städa bilen idag.

I sådana konstruktioner finns det anledning att luta sig mot innebördsprincipen, eftersom den ger förutsättningar för att förstå hur subjektet realiserar textuell funktion i dessa satser. Studien ämnar besvara följande frågeställningar:

1. Hur påverkar satsernas inbördes relation textuell betydelse i ett svenskt satskomplex?
2. Hur kan vi förstå textuell betydelse genom analys av tema?

Artikeln ger ett bidrag till definitionen av tema i svenskan, inte minst i relation till ordföljdsregler och satskomplex.

2 Tidigare forskning

Tema och rema är ett forskningsfält som blivit undersökt ur flera perspektiv. Hasselgård (2004) studerade hur norskan tillåter större variation utöver subjektet som tema än vad fallet är i engelskan. Studien utesluter inte ett samband mellan resultatet och det faktum att norskan är ett V2-språk. Andréasson (2007) har undersökt informationsstruktur och ledföljdsvariation i svenska huvudsatser och olika faktorer som påverkar ledföljd. Studien visar hur informationsdynamik är en viktig faktor, dvs. det som handlar om vänster- och högertyngd. Lindahl (2017) har undersökt det spetsställda ledets funktion i satsfläta med relativsats och hon kan visa hur spetsställning ofta är tydligt diskursivt men även syntaktiskt motiverad.

Titarenko (2022a) har studerat informationsstruktur i deklarativa huvudsatser i moderna svenska romantexter. Resultatet visar att det finns 12 strukturer i svenskan som är helrematiska, exempelvis *det*-konstruktioner framför allt vid verb som handlar om vädret och utbrytningar, men också passivkonstruktioner. Titarenko (2022b) har även studerat hur rumsadverbial som tema i romantexter snarare härrör till satsens extraposition trots att de ingår i satsens syntax i exempel som *Borta vid disken ropar servitrisen att en lasagne och en entrecote med pommes är klara*. Meningen handlar inte om den spatiala betydelsen utan om att servitrisen ropar.

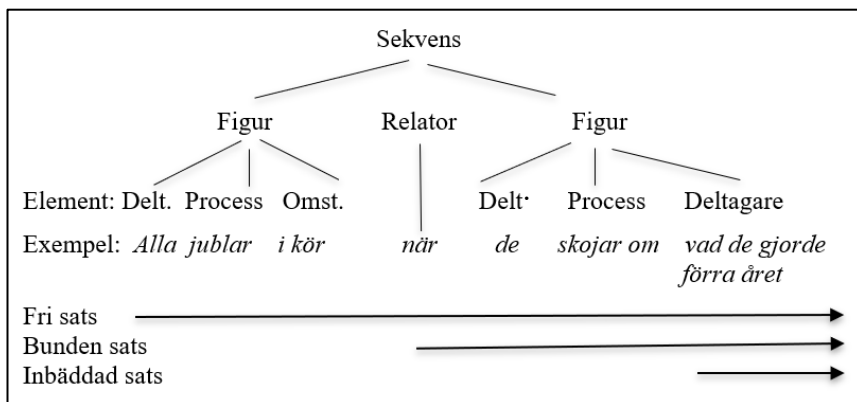
Frågan om vilken sats som kan eller bör utgöra tema i ett satskomplex har tidigare besvarats med spretande resultat. Ford (1993) kunde visa att konditionala satser lika gärna placeras initialt som finalt, medan temporala och kausala satser snarare tenderar att användas sist inom satskomplexet. Orsakerna därtill är obskyra, och Guillaume (2013) lyfter fram diskursiva motiv för den underordnade satsens placering inom sin matrissats som anaforiska referenser, fokus och betydelse. I hennes studie visar temporala satser på en lätt övervikt i final position, men kausala satser uppträder snarare initialt.

Wiechmann och Kerz (2013) menade att textbindning är en central faktor för placeringen av en adverbial bisats. Auer (2000) kunde visa hur konditionala betydelser tenderar att stå före matrissatsen eftersom kognitiva förutsättningar gör att den konditionala relationen blir lättare att uppfatta än om orsaken till den fria satsen placeras finalt. Även Diessel (2005) har noterat hur textbindning och tematisk betydelse är avgörande faktorer för den underordnade satsens placering.

3 Figur och sats

Medan den interpersonella metafunktionen realiseras exempelvis med uttryck för modalitet eller interpersonella adjunkter, så realiseras den ideationella metafunktionen dels logiskt genom hur satser, ord och fraser länkas till varandra, dels experientiellt genom att processer, deltagare och omständigheter bygger upp en sats. Den textuella metafunktionen är på sätt och vis mera abstrakt genom att den *sekundärt* organiserar den interpersonella och den ideationella metafunktionen med tema och rema.

Satser kan bindas till andra satser genom språkets potential att realisera en *Figur* som i sin tur består av olika *Element* i form av process, deltagare och omständigheter. Figurer knyts samman med en *relator*, realiserad av en konjunktion eller subjunktion, och bildar i sin tur en *sekvens* (figur 1). Figuren realiseras genom en *fri* eller *bunden* sats, och SFG skiljer sådana åt genom att *fria* satser interpersonellt kan stå för en egen språkhandling medan en *bunden* snarare ingår i den fria satsens språkhandling som ett *supportive move* (Hestbæk Andersen & Holsting, 2018) genom att den lägger till adverbial betydelse. Även vissa relativa satser kan fungera som bundna i final position (Salomonsson, 2022). Just den bundna satsens grammatiska möjlighet att realisera en figur gör att den inte kan fungera som omständighet (Halliday & Matthiessen, 2014) eftersom den funktionen är förbehållen element i figuren.

Figur 1. Sekvens, figur och element i relation till fri, bunden och inbäddad sats.

Både fria och bundna satser kan organisera tema och rema, men variationen av tematiska led i en *bunden* sats är begränsad eftersom ett textuellt tema i form av subjunktion alltid är obligatoriskt. Vidare har både den interpersonella adjunkten och subjektet fasta positioner. Därför finns det inte alltid anledning att analysera tema och rema i bundna satser.

Utöver den fria och den bundna satsen kan den *inbäddade* satsen fungera som element (vanligen *att*-sats som deltagare) i figuren, när den genomgår ett *rankshift* och flyttar från satsnivå till fras-/grupp-nivå (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 125). En annan möjlighet är att den inbäddade satsen efterbestämmer en nominalgrupp eller fungerar som rektion till preposition och utgör då i stället en del av ett element i figuren. Inbäddade satser kan inte självständigt organisera tema och rema eftersom den textuella betydelsen anses vara av så låg grad att den inte är värd någon uppmärksamhet (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 125). Däremot kan den inbäddade satsen i initial position fungera som tema till en fri sats.

Hestbæk Andersen och Holsting (2018) har diskuterat Halliday och Matthiessens (2014) definition av bundna och inbäddade satser. De argumenterar för att alla satser som diskursivt står i beroendeförhållande till matrissatsen ska ses som inbäddade, och inte bundna. Kriteriet gör en kausal-temporal sats inbäddad när matrissatsen är experientiellt beroende av den.

(3) *När hösten kommer* bär vi in trädgårdsmöblerna i garaget.

I exemplet förutsätter den initiala satsen den fria satsens proposition. Koncessiva satser står däremot för en egen proposition, om än inte någon egen språkhandling, vilket gör att den får en annan funktion.

- (4) *Även om det är mitt i sommaren* så bär vi in trädgårdsmöblerna i garaget.

Båda satserna är syntaktiskt likartade, men (3) är inbäddad och fungerar som tema till påståendesatsen, medan (4) är bunden enligt Hestbæk Andersen och Holsting (2018) med ett eget tema och rema.

4 Ideationella, interpersonella, textuella och multipla teman

Halliday och Matthiessens (2014, s. 105) visar hur satsens tema svarar mot en eller flera av de tre metafunktionerna. Process, deltagare och omständighet realiserar ett *ideationellt* tema (*topical theme* i Halliday & Matthiessen, 2014, s. 105). Ett interpersonellt tema realiseras vanligen av modalitetsmarkörer i form av interpersonella adjunkter, och ett textuellt tema av textuella adjunkter eller konjunktioner/subjunktioner. Distributionen av teman i svenska satser visar tabell 1.

Tabell 1. Ideationella, interpersonella och textuella teman i olika satstyper.

	Textuellt tema		Ideationellt tema	Interpersonellt tema	Rema
	Satsmarkör	Textuell adjunkt			
Påståendesats				Tyvärr	har mötet redan varit.
		Slutligen			berör uppsatsen språkundervisning.
	Men		från och med idag		utgår ersättning för uppdraget.
Bunden sats	även om		många		ofta väljer bort resor
	vilket		(x)		leder till oro
Fråga			Vad		läser du?
			När		åker vi iväg?
Uppmaningssats				Hämta	bollen!

Bisatsordföljdens syntaktiska restriktioner påbjuder samverkande teman. På samma sätt kan också ett satsled svara mot flera metafunktioner. Så är fallet med relativpronomenet *vilket* i tabell 1 som fungerar både textuellt och ideationellt. I Halliday och Matthiessens (2014) beskrivning av multipla teman ingår alltid ett ideationellt tema, vilket inte är möjligt i alla svenska påståendesatser. I det fall satsen inleds med en interpersonell adjunkt måste det första experientiella ledet placeras efter finitet.

(5) *Tyvärr* har mötet redan varit.

Satsen får en annan läsning när subjektet placeras främst.

(6) *Mötet* har tyvärr redan varit.

I fri sats kan den textuella betydelsen påverkas av lexikogrammatiska val, men i bunden sats skapar subjunktionen betydelse för hela satsen, varför temat bör identifieras utifrån innebördsprincipen. Att det också gäller i fri sats blir än tydligare vid analys av tema och rema i satskomplex.

5 Tema och rema i satskomplex

V2-regeln i svenskan gör att endast ett satsled kan föregå finitet i en deklarativsats. Det medför att en initialt placerad bunden sats syntaktiskt sett upptar den första positionen i satsen, men den kan inte fungera som tema till den fria satsen eftersom den utgör en figur och således organiserar ett eget tema och rema.

Även om	de inte har tid	ska vi baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Fri sats; Figur ₂
Sekvens		
Tema	Rema	?

Figur 2. Tema och rema i satskomplex.

Tema och rema följs alltid åt linjärt, varför det inte är möjligt att både betrakta den bundna satsen som tematisk, samtidigt som den organiserar ett eget tema och rema inom sin figur. En lösning är att betrakta den fria satsen som helrematisk (Titarenko, 2022a); en annan att argumentera för subjektet som tema i matrissatsen, trots att det följer efter finitet. Underifrån, utifrån form och positionsprincipen, är det så klart inte möjligt, men ovanifrån, utifrån funktion och betydelse (innebördsprincipen), kan svaret bli ett annat. Propositionen som figuren realiserar är ”vi ska baka bröd”, men att subjektet placeras längre bak har med syntaktiska restriktioner att göra som förhindrar temats placering före finitet i den fria satsen. Därför torde den tematiska funktionen finnas längre bak, utifrån att en figur *alltid* realiserar tema och rema.

Även om	vi inte har tid (så)	ska	vi	baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Matrissats; Figur ₂		
Sekvens				
Tema	Rema	Re-	Tema	-ma

Figur 3. Tematisk koncessiv betydelse.

Det här problemet uppstår emellertid endast i det fall den initiala satsen har en *bunden* funktion och därmed organiserar en figur med tema och rema. När den initiala satsen i stället kan definieras som inbäddad i enlighet med Hestbæk Andersen och Holsting (2018) elimineras problemet. I ett exempel där den fria satsens proposition är avhängig av tidsbetydelsen i den initiala satsen fungerar den snarare som element i figuren, och realiserar då en omständighet. Då genomgår den underordnade satsen ett rankshift från satsnivå till ord-/frasnivå, och förlorar därmed sina textuella egenskaper att organisera tema och rema. Kvar blir den enda möjligheten att förstå den temporala satsen som tema, och resterande del som rema.

[När vi kommer hem]	ska vi baka bröd.
Figur	
Tema	Rema

Figur 4. Inbäddad sats som tema.

Jag tror att vi intuitivt förstår sådana satser som just inbäddade, just för att deras betydelse diskursivt är så starkt knuten till betydelsen i hela figuren. Intressant nog kan emellertid sådana inbäddade satser trots det lyftas ur figuren och placeras initialt med SVO-ordföljd i *talat* språk. De får då en annan tematisk funktion.

6 Det (o)hållbara inramningstemat

V2-regeln i svenskan är inte alltid beaktad i *talat* språk. Teleman et al. (1999, Bd. 4, s. 453) kallar fenomenet för *fritt annex* när två led föregår finitet. För den danska beskrivningen av SFG har Hestbæk Andersen och Holsting (2015) etablerat termen *inramningstema*, tillämpligt även på svenska.

Även om vi inte har tid	vi	ska baka bröd.
Figur ₁	Figur ₂	
Sekvens		
Inramningstema	Tema	Rema

Figur 5. Tema och rema i matrissats med inramningstema.

I den här konstruktionen realiserar koncessivsatsen en figur med tema och rema, och det leder till större tolerans för SVO-ordföljd. Såväl satser som prepositionsfraser och adverbgrupper kan fungera som inramningstema, liksom interjektioner och vokativer.

Tabell 2. Inramningsteman i svenskan.

Realisering	Inramningstema	Tema	Rema
Interjektion	Nej –	det	vill jag verkligen inte.
Vokativ	Kära Örebroare –	detta	blir ett tal ni sent ska glömma.
Interpersonell adjunkt	Tyvärr –	vi	har ingen tid för dig idag.
Textuell adjunkt	För det första –	vi	ska alltid hålla tiden.
Temporal-kausal sats	När du låser dörren –	du	måste kolla extra noga att dörren verkligen är stängd.
Koncessivsats	Även om du inte vill –	du	måste städa efter dig.
Prepositionsfras, (koncessiv)	Trots omaket –	vi	kommer att beställa nya fönster.

Både interjektioner och vokativer kräver SVO-ordföljd i svenskan (Teleman et al., 1999, Bd. 3, s. 767) medan interpersonella och textuella adjunkter fungerar lika bra med SVO som VSO (Teleman et al., 1999, Bd. 4). Övriga exempel utmanar dock V2-regeln i större omfattning i *talat* språk. Teleman et al. (1999) redogör för hur det fria annexet på något sätt måste modifiera propositionen i matrissatsen eller ”hänföra sig till satsens språkhandling” och visar hur både kausala, konditionala och koncessiva betydelser fungerar som fria annex (Teleman et al., 1999, Bd. 4, s. 453). Koncessiv betydelse är speciell i det avseendet att den oavsett form (adverbgrupp, sats eller prepositionsfras) fungerar som inramningstema (tabell 3).

Tabell 3. Koncessiva inramningsteman.

Realisering	Inramningstema	Tema	Rema
Bunden sats	Även om vi är hemma –	alla	måste hjälpas åt med städningen.
	Medan arbetet pågår –	trafik en	kommer att ledas om via Omgatan.
	Eftersom jag fortfarande inte har hittat någon lägenhet –	jag	bor kvar hos min kompis i stan.
Prepositions- fras	Oavsett vad som står i artikeln –	du	måste tänka själv.
	Trots ¹ att vi är borta –	jag	vill att du betar dig som hemma.
Adverbgrupp	Likväl –	vi	var säkra på var fotot är taget.
	(Men) ändå –	inget	är som väntans tider.

Vilken textuell betydelse ett inramningstema kan tillskrivas är inte helt givet utifrån att det följs av ett subjekt som ideationellt tema. Utifrån innebördsprincipen realiserar både inramningstemat *och* det experientiella ledet tematisk funktion, och det torde vara ett exempel på ett reellt bruk av multipla teman i påståendesats. I svenskt talspråk förekommer denna konstruktion även med inbäddad sats som inramningstema. Exemplet kommer från SVT:s serie *Detektiven från Beledweyne*, avsnitt 4.

Om	ni inte tar det här på allvar –	jag	kommer lämna in ett formellt klagomål.
Tema	Rema	Tema	Rema
Inramningstema			
Figur ₁		Figur ₂	
Sekvens			

Figur 6. Inbäddad sats som inramningstema.

Här förefaller den konditionala satsen att realisera en egen figur som inramningstema, och genomgår då ett *rankshift* till en bunden sats. Temat i den efterföljande fria satsen utgörs då av subjektet. När en bunden sats däremot står initialt före sin matrissats med VSO-ordföljd måste temat identifieras efter finitet.

¹ Eftersom *trots* fungerar som preposition när satsen genom *rankshift* realiseras med nominalgrupp är det likvärdigt i kongruent realisering. I final position kan dock diskursiva belägg motivera *trots att* som en flerordssubjunktion.

Även om	vi inte har tid (så)	ska	vi	baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Matrissats; Figur ₂		
Sekvens				
Tema	Rema	Re-	Tema	-ma
Inramningstema				

Figur 7. Bunden sats som inramningstema.

Resonemanget visar att det finns en del suddiga gränser som är svåra att reda ut, beroende på att ett 1:1-förhållande mellan temats funktion och form inte existerar. Den omedelbara kontexten påverkar satsens potential som figur respektive element. Ett inramningstema skapar en annan utgångspunkt för matrissatsen än en inbäddad sats, eftersom det helt enkelt rör sig om hur olika lexikogrammatiska val realiserar textuell betydelse i relation till den omedelbara kontexten. Därför finns det anledning att resonera om relationen mellan val av tema och textuell betydelse.

7 Diskussion: Den textuella betydelsen i ett kontinuum

Utifrån principen att det finns både helrematiska meningar och meningar med tydliga teman i svenskan ställer jag mig frågan om det också kan finnas exempel på satser som varken är helrematiska eller tydligt tematiska. Följande avsnitt visar hur det finns fog för att resonera om textuell betydelse längs ett kontinuum, ungefär som modalitet kan uttrycka interpersonell betydelse olika starkt och svagt. Det handlar inte om vad som är tema i satsen, utan hur temat instantierar textuell betydelse *per se*. SFG betraktar just den textuella metafunktionen som sekundär till den interpersonella och den ideationella, och i följande resonemang lyfts fram hur samspelet mellan experientiell och logisk funktion (den interpersonella finns där underförstått) i relation till textuell betydelse.

Valet av tema påverkar hur vi förstår resten av satsen, men satskonstruktionen påverkar också vad vi uppfattar som tematiskt. Tidigare forskning (Auer, 2000; Diessel, 2005; Guillaume, 2013) har kunnat visa hur textbindning är ett starkt diskursivt motiv för vilket satsled som placeras i temat. Det val som är mest frekvent i svenskan är subjektet (Bohnacker & Rosén, 2009) och det gör att satser som inleds med subjekt också uppfattas som ommarkerade (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 97). Andra sådana satsled som kan förväntas stå främst är textuella teman som har en viktig textbindningsfunktion och i vissa fall topikaliserade pronomen. Även prepositionen *enligt* står utan problem främst eftersom den

skapar betydelse av en anföring. Sådana teman kan förstås som att de fungerar omarkerat i kontexten och förmedlar en *neutral* textuell betydelse.

Tabell 4. Neutralt tematisk funktion. Omarkerat tema.

Betydelse	Tema	Rema
Textuellt tema	Dessutom	saknas belägg i materialet.
Deltagare	Vi	behöver ta tag i städningen.
Topikalisering, pronomen	Den	såg jag inte.
Synvinkel	Enligt den senaste studien	läser barn allt mindre.

I satskomplex är temporal, kausal och konditional betydelse mer frekventa än andra i initial position och kan därför problemlöst fungera som teman. De får därigenom ett omarkerat fokus (O’Grady, 2017), inte minst som element inom figuren. Det gör att även sådana satser kan betraktas som bärare av *neutral tematisk funktion*.

Tabell 5. Neutralt tematisk funktion. Omarkerat tema. Inbäddade satser.

Betydelse	Tema	Rema
Temporal	När vi kommer hem	ska vi läsa klart boken.
Konditional	Om vi får tid över	ska vi läsa klart boken.
Frågeformad konditional	Får vi tid över	ska vi läsa klart boken.
Kausal	Eftersom ² vi får tid över	ska vi läsa klart boken.

Förutom frekvens påverkar diskursiva motiv graden av textuell betydelse. När textbindningsprinciper förutsätter den inbäddade satsen initialt så leder det till att den realiserar en neutralt tematisk funktion.

- (7) Jag vet inte var Hanna är nu men *när hon kommer hem* så åker vi.

Detsamma gäller för topikalisering när andradeltagaren innehåller känd information.

- (8) Vi har nyligen infört elektroniska prov vid våra distanskurser. *Sådana examinationsformer* uppfattar studenterna ofta som rättssäkra.

² I vissa kontexter kan *eftersom* inleda koncessiv-kausal betydelse, och de får då en svag tematisk funktion.

Eftersom textbindningsprincipen går före principen om högertyngd upplevs inte meningen som vänstertung, trots att ett disprefererat satsled placeras initialt. Däremot när den rematiska informationen placeras främst uttrycker satsen emfas på ett annat sätt, vilket gör att den textuella betydelsen framträder starkare. Exempel på sådana vänstertunga och markerade teman återges i tabell 6.

Tabell 6. Starkt tematisk funktion vid emfas.

Betydelse	Tema	Rema
Interpersonellt tema	Tyvärr	kan jag inte hjälpa dig med det.
Topikalisering, nominalgrupp	Böcker	läser jag mycket gärna.
Sällskap	Med grannflickan	leker vi ofta.
Roll	Som professor	talat han under ceremonin.
Rum	I rummet	ställer han tre blommor.
Sätt	Med sopkvasten	sopar vi klart golvet.

I exemplen bidrar prepositionsfraserna till vänstertyngd, men svenskan har även möjligheten att stranda prepositionen för att minska den effekten. Det påverkar dock inte den textuella betydelsen som fortfarande är stark oavsett var prepositionen står.

(9) *Grannflickan* leker vi ofta med.

Även om satsfläta kan vara både diskursivt och syntaktiskt motiverad (Lindahl, 2017) realiserar den emfatiska konstruktionen en än starkare textuell betydelse.

(10) *Tävlingen* var han säker på att de hade vunnit.

Titarenko (2022b) hanterar vissa exempel med emfas som extrapositionella, eftersom satsen handlar om det som följer. Utifrån det argumentet kan ingen emfatisk betydelse betraktas som tematisk, eftersom satsen alltid handlar om något annat. Men satsens *modus* (subjekt + finit) och *textuell betydelse* är två skilda saker. Utifrån ett SFG-perspektiv som betraktar grammatik genom lexikogrammatiska val är *effekten* av det valet mer intressant än identifieringen av tema som grammatisk kategori. Därför måste dessa satsled förstås som tema och deras funktion att realisera emfas gör dem *starkt* tematiska.

Information som i någon mån är semantiskt självständig inom sin figur utgör motsatsen till sådana konstruktioner. Koncessiv betydelse är exempel på det. När sådan betydelse realiseras i en bunden sats är den experientiellt självständig till den fria satsen, vilket torde medföra att

samma betydelse i prepositionsfras förvisso utgör ett element i figuren, men den står i en annan semantisk beroenderelation till övriga satsled inom figuren än exempelvis temporal betydelse, som genom sats realiseras i en inbäddad sats. Utifrån betydelse och innebördsprincipen förstår jag därför koncessiv betydelse realiserad i prepositionsfras som svagt tematisk i och med att prepositionsfrasen i någon mån förmedlar information om något som kan betraktas som giltigt oberoende av informationen i satsens rema.

Trots att jag har hittat en lägenhet	bor jag kvar hos min kompis.
Oavsett konsekvenserna	måste vi göra som vi har tänkt.
Figur	
Tema	Rema

Figur 8. Svagt tematisk funktion. Omarkerat tema. Koncessiv betydelse i prepositionsfras.

Däremot när den koncessiva betydelsen uttrycks i en egen figur kan den inte fungera tematiskt. Det förefaller alltså som om inte bara *möjligheten* att placera ett satsled främst påverkar satsens betydelse, utan även vilka *kvaliteter* detta satsled uppvisar. Frekventa och prefererade teman bidrar till en mera neutral läsning eftersom den textuella betydelsen inte blir lika prominent jämfört med emfatiska satsled. Effekten uppstår till följd av relationen mellan satsleden. Ju lägre grad av experientiellt beroendeförhållande, desto svagare grad av tematisk funktion. Därför är just innebördsprincipen mest relevant för svenskan, även om den ofta sammanfaller med informations- och positionsprincipen. Men att endast luta sig mot Halliday och Matthiessens (2014) definition av tema som det första experientiella satsledet fungerar däremot inte i svenskan utifrån ett SFG-perspektiv.

8 Slutsats: En hållbar definition av *tema*

Artikeln har resonerat om tema och rema som en inte strikt binär språklig företeelse utan snarare som ett kontinuum, i analogi med hur modalitet realiserar den interpersonella metafunktionen. Utgångspunkten är att det samma gäller för hur textuell betydelse instantieras genom tema. Perspektivet tillåter en mera differentierad bild om hur tematiska betydelser i emfas starkare realiserar textuell betydelse än andra mer prefererade temaval. Ett förväntat led som ett subjekt realiserar alltså en mycket mer neutral textuell betydelse i jämförelse med exempelvis koncessiv

betydelse, eftersom den snarare kontrasterar mot den fria satsen och på så sätt framhäver inte bara experientiell, utan även textuell betydelse.

Artikeln har också diskuterat multipla teman som begränsade i svenskan i jämförelse med den engelska beskrivningen. På grund av syntaktiska restriktioner är det därför mera rimligt att luta sig mot innebördsprincipen än positionsprincipen vid definition av tema även i bunden sats, eftersom bisatsordföljden påbjuder en subjunktion som textuellt tema. Artikeln föreslår det initiala satsledet i bunden sats som bärare av tematisk funktion och att övriga led hör till satsens rema, eftersom subjunktionen skapar en tydlig utgångspunkt för hela den bundna satsens betydelse.

Tema är svårt att definiera utifrån positionsprincipen i ett satskomplex eftersom en initialt placerad sats upptar positionen för temat i matrissatsen. Fenomenet skapar ett behov av att betrakta subjektet efter finitet som tema, och innebördsprincipen bidrar med argument för ett sådant förhållnings sätt. Det gäller dock bara om den inledande satsen kan kategoriseras som bunden och då självständigt organiserar ett eget tema och rema. Eftersom den utgör en egen figur kan den betraktas som ett satsled i extraposition (Titarenko, 2022b) med samma funktion som ett inramningstema, trots att den inte leder till brott mot V2-regeln. Även ett logiskt självständigt men diskursivt knutet inramningstema upptar matrissatsens extraposition utan att utgöra ett element i figuren och markeras därför med V3. I båda fallen bär subjektet funktionen som tema, oavsett om det står före eller efter finitet.

Eftersom form och funktion inte alltid korrelerar i svenskan kräver analys av tema andra verktyg än vad Halliday och Matthiessens (2014) positionsprincip erbjuder. Innebördsprincipen visar sig alltså vara mer framgångsrik för en hållbar definition av tema med SFG som teoretisk utgångspunkt, särskilt för ett V2-språk som svenskan.

Litteratur

- Andréasson, M. (2007). *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Auer, P. (2000). Pre- and post-positioning of wenn-clauses in spoken and written German. I E. Couper-Kuhlen & B. Kortmann (Red.), *Cause – Condition – Concession – Contrast: Cognitive and Discourse Perspectives* (s. 173–204). Mouton de Gruyter.
<http://dx.doi.org/10.1515/9783110219043.2.173>
- Bohnacker, U., & Rosén, C. (2009). Fundamentet i svenskan och tyskan – Syntax och informationsstruktur: Ett problemområde för språkinläring och undervisning. *Språk och stil*, 19, 142–171.

- Diessel, H. (2005). Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. *Linguistics*, 43(3), 449–470.
<https://doi.org/10.1515/ling.2005.43.3.449>
- Ford, C. E. (1993). Grammar in interaction: Adverbial clauses in American English conversations. *Studies in Interactional Sociolinguistics*, 9.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511554278>
- Guillaume, B. (2013). Clause order in sentences containing a since-subordinate. *Revue électronique d'études sur le monde anglophone*, 11(1).
<https://doi.org/10.4000/erea.3476>
- Halliday, M., & Matthiessen, C. (2014). *An introduction to functional grammar* (3 uppl.). Arnold. <https://doi.org/10.4324/9780203783771>
- Hasselgård, H. (2004). Thematic choice in English and Norwegian. *Functions of Language*, 11(2), 187–212. <https://doi.org/10.1075/fol.11.2.03>
- Hestbæk Andersen, T., & Møller Holsting, A. (2015). Teksten i grammatiken. *University of Southern Denmark Studies in Linguistics*, 26.
- Hestbæk Andersen, T., & Møller Holsting, A. (2018). Clause complexing in systemic functional linguistics – towards an alternative description. *Functional Linguistics*, 5(10), 1–25. <https://doi.org/10.1186/s40554-018-0059-7>
- Lindahl, F. (2017). Det spetsställda ledets funktion i satsfläta med relativsats. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 35(1), 49–66.
- O'Grady, G. (2017). Theme and prosody: redundancy or meaning making? *English Text Construction*, 10(2), 274–297.
<https://doi.org/10.1075/etc.10.2.05ogr>
- Salomonsson, J. (2022). *Systemisk-funktionell grammatik för lärare i svenska och svenska som andraspråk*. Studentlitteratur.
- Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Norstedts.
- Titarenko, D. (2022a). Det finns många fler helrematiska meningar i svenskan än vad vi tror. I M. Dahnberg & Y. Lindqvist (Red.), *Tango för tre. En dansant festskrift till Cecilia Wadensjö* (s. 135–150). Stockholms universitet.
- Titarenko, D. (2022b). Rum i början av meningen: fundamenterade rumsadverbial i modern svenska. I D. Jansson, I. Melander, G. Westberg & D. Yassin Falk (Red.), *Svenskans beskrivning*, 38. *Förhandlingar vid trettioåttonde sammankomsten Örebro 4–6 maj 2022* (s. 66–83). Örebro universitet.
- Wiechmann, D., & Kerz, E. (2013). The positioning of concessive adverbial clauses in English: assessing the importance of discourse-pragmatic and processing-based constraints. *English Language & Linguistics*, 17(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S1360674312000305>